

ПАЭМА К. КРАПІВЫ “ХВЯДОС–ЧЫРВОНЫ НОС”: ІДЭЙНА-МАСТАЦКІ ЗМЕСТ

У артыкуле вызначаецца ідэйна-мастацкі змест паэмы К. Крапівы “Хвядос – чырвоны нос”, акрэсліваецца яе праблемна-тэматычнае кола, характарызуецца вобразная сістэма, адзначаюцца асаблівасці ацэнак твора ў літаратуразнаўстве розных часоў.

Паэма К. Крапівы “Хвядос – чырвоны нос” была напісана ў канцы 1930 года. У творы закранаецца тэма грамадскага і літаратурна-мастацкага жыцця краіны. Ідэйная барацьба паміж рознымі літаратурнымі групамі ў гэты час надзвычай абвастрылася. “Маладняк” быў рэарганізаваны ў “БелАПП”, тым не менш былыя маладнякоўцы ад многіх сваіх традыцый не адмовіліся: па-ранейшаму панавала багэма, непатрабавальнасць да ўласнай творчасці. Былыя сябры ўзмацнілі крытыку “адступнікаў” з “Узвышша”, у тым ліку і К. Крапівы, які не сцягнуў абразы².

Паэма пачынаецца з трапнай характарыстыкі культурна-літаратурнага жыцця часу, у якім жыву Хвядос, калі “шмат было паэтаў, а паэзіі не надта”: “А пісалі часам лоўка, / Усё паэмы былі ў модзе: / Твор напіша – як вярхоўка, / А чытаць – наймай, дый годзе, <...> // Настрэчылі твораў горы, / І чытаць іх давлялося: / Пралетарскія ўсё творы, / Толькі шмат з іх у двукоссі” [3, с. 317].

Пралятаючы над “новай” Беларуссю, Хвядос трапляе ў родныя мясціны некаторых пісьменнікаў. К. Крапіва надзяляе кожнага аўтара дасціпнай эпіграмай: то дабрадушнай, то з’едлівай. Многія характарыстыкі гранічна завостраныя: “З Капыля такая шышка, / Як, напрыклад, Гартны Цішка. / Праз нахілы да дыскусій / Ды праз “трэскі”, ды праз “хвалі” / Яго ў нас на Беларусі / Нібы лысага ўсё зналі. / Ён-то

² Пытанні асэнсавання мастацкай творчасці ў паэзіі К. Крапівы акрэсленага перыяду разглядаліся намі ў папярэдніх артыкулах” [1].

й быў не кучаравы, / Камляваты, невысокі, / Дзеля справы, дзеля славы / Ёў выдавцтве ціснуў “сокі”” [3, с. 358].

Адзначым, што не абышлося і без творчых накладак, не ўсе сатырычныя выпады, зробленыя ў адрас канкрэтных аўтараў, аказаліся слушнымі. Пры пазнейшых перавыданнях твора паэт прызнаў няслушнасьць многіх сваіх меркаванняў і выкрэсліў з паэмы сатырычныя выпадкі ў адрас У. Дубоўкі, М. Гарэцкага, Я. Пушчы, А. Бабарэкі і іншых.

Пра складанасць часу сведчыць экіпіроўка аднаго з вядомых тагачасных літаратурных крытыкаў: “– Пачакайце... Стойце... Годзе... / Нешта цямлю я пагана... / Ну, а як жа Бэндэ ходзіць? / І няўжо ён без нагана?” [3, с. 346]. Такія дэталі красамоўна сведчаць аб атмасферы, якая панавала ў літаратурна-грамадскім жыцці Беларусі канца 1920 – пачатку 1930-х гадоў.

Галоўны герой паэмы, Хвядос, “да размовы быў ён вялы, / Характвом не вельмі ўдалы / Да работы сям і так, / Ну, а выпіць быў мастак” [3, с. 319]. Апошняя якасць вызначальная ў характары героя, з ёю звязаны ўсе падзеі твора. Адноўчы Хвядос не вытрываў, “паў на полі брані, / капыты задраўшы ўгору” [3, с. 320]. Доктары звярнулі ўвагу на незвычайна чырвоны нос, на падставе аналізаў высветлілася, што дзевяноста тры працэнты крыві героя склаў алкаголь. Выпадак неверагодны, і Хвядоса змясцілі ў музей як наглядны экспанат для антыалкагольнай прапаганды.

Аўтару спатрэбілася муміфікаваць Хвядоса дзеля таго, каб яго вачыма паглядзець на Беларусь будучага. Праз сто год, у 2030 годзе, дзякуючы намаганням вучонага-хіміка Набгараты, музейны экспанат уважаскро. З гэтага часу і пачынаюцца яго вандроўкі па розных мясцінах Беларусі.

Хвядос найчасцей падарожнічае з навуковым супрацоўнікам Мальгрэтай, якая назірае за ўчынкамі і паводзінамі героя. Але ж рэчаіснасць 2030 года паказваецца часцей за ўсё праз успрыманне Хвядоса.

Што толькі не давалася пабачыць герою падчас сваіх вандраванняў. Адзін з раздзелаў паэмы так і называецца: “Што ні ступіш, дык і цуд”. І ўсё ўбачанае Хвядос параўноўвае з падзеямі стогадовай даўнасці. Такі літаратурны прыём дае магчымасць дакладна адлюстраваць падзеі і факты з жыцця Беларусі пачатку 1930-х гадоў, падаць сатырычныя замалёўкі негатыўных з’яў.

Напрыклад, тэксменнік закранае “дзеянаць” тагачасных кіраўнікоў. Так, падаецца “здарэнне” ў вёсцы Ляскавічы: “Ляскаўчанам стала ясна: / Лепей з маслам, чым без масла, І яны (ці не ў Капылі) / На завод быка купілі, / Ды не могуць надзівіцца, / Што цялят няма ад швіца. / Скрозь па вёсцы охі й ахі – / Хоць ты здай быка ў манахі. / Потым бачаць ляскаўчаны – / Бык ім трапіўся злягчаны” [3, с. 351].

Гаворачы пра свіннагадоўчы саўгас “Фаніпаль” на Міншчыне, аўтар трапна адзначае, што ў ім было “раней болей свінства, як свіней”: “Тут заўсёды быў прарыў, / Не залатваўся ніколі: / Альбо згноіць жыта ў полі, / Альбо бульбы не ўбярэ, / Альбо ў трактара прагулы, / Альбо гнедья і рагулі / Зазімуець на дварэ” [3, с. 356]. Заўважае К. Крапіва і парэшэнне прынцыпу добрахвотнасці ў калгасным будаўніцтве, з’едліва высмейвае цімкавіцкага галавацяпа: “Ў год вылікі, пераломны

<...> / Кінуў лозунг ён такі: / “Ці калгас, ці Салаўкі”. / І пайшлі, прасіцца сталі / Ўсе з мястэчка да душы: / “Дзядзя, мілы, запішы!” / А пасля, як прачыталі / У газеце пра загібы, / Дык назаўтра ўся сяліба / Разбіраць пайшла скарэй / Абагуленых курэй” [3, с. 358].

Аналізуючы паэму, Дз. Бугаёў праводзіць паралелі з раманам М. Зарэцкага “Вязьмо”. “Не баючыся асаблівых перабольшанняў, можна сцвярджаць, што ў сатырычна-з’едлівых радках К. Крапівы трапіла “схопленая” сутнасць той з’явы, якая вельмі пераканальна даследуецца М. Зарэцкім пад імем “пацяробаўшчына”; заўважае даследчык [2, с. 97].

Каларытна выпісаны ў апошнім раздзеле паэмы “У музеі карыкатур” партрэты некаторых мінчан. Чаго вартыя толькі няўдачлівы кааператар, які памарозіў бульбу; ці гарласты галавацяп, што “кладзе рукою гнюснай / Падначаленым на вусны / Сургучовую пячаць” [3, с. 372]; падхалімы, якія “падлізацца рады к дужым, / Падпаўзаюць ззаду вужам / З языкамі да вушэй. <...> Капыты паганцу ліжучь, / Падбіраюцца вышэй” [3, с. 372]; бюракраты-балбатуны ад гаворкі якіх “мухі валяцца з нуды” [3, с. 373]. Расказваючы пра бясконцыя пасяджэнні гэтых балбатуноў, сатырык выкарыстоўвае шаржава-гратэскныя інтанацыі; аповед стылізаваны пад працакольныя запісы: “Дня парадак іх наступны: / 1. За два дні даклад уступны / Зробіць сябра Вадалей. / 2. Перакажа ўвесь нанова / Яго зноў Балбатунова. / 3. Потым спірэчкі, а далей: / 4. Скажа дзядзька Целяпала / І дапоўніць Кругабегаў / Пра ўжыванне для апалу / Пазалеташняга снегу. / 5. На канцы парадку дня. / Аб чым хочаш, балбатня” [3, с. 373].

За сто год Беларусь непазнавальна змянілася. Няма падзелу грамадства на класы, значыць, зніклі класавыя супярэчнасці. Непатрэбнымі сталі войска, міліцыя, увогуле многія дзяржаўныя службы. Ва ўсім свеце запанавала камуністычная сістэма. Знікла мяжа паміж горадам і вёскай: “Ні буржуяў, ні рабочых, / Ні сялян ужо няма, / Ані розніцы старое / Паміж горадам і вёскай; / Зніклі бойкі, знікла зброя, / І міліцыя, і войска – / Іх не стрэнеш болей зноў ты. <...>” [3, с. 346].

Цяпер людзі карыстаюцца агульнай мовай, “а ранейшыя ўсе мовы шчэ жывучь як дыялекты” [?, с.329]. Няма патрэбы і ў сям’і, дзяцей гадуюць усёй грамадою. Усе людзі фізічна моцныя і духоўна багатыя, паміж імі ўсталяваліся добрыя ўзаемаадносіны. Хвядос даведваецца, што не існуе ўжо варожых краін, а таму няма войнаў.

Тым не менш Хвядос не здолеў прыжыцца ў новых, часам незразумелых для яго рацыяналістычных умовах і таму быў зноў змешчаны ў музей карыкатур ужо ў якасці жывога экспаната. Безумоўна, чытач разумее, гэта ніякі не музей карыкатур – К. Крапіва распавядае пра рэчаіснасць пачатку 1930-х гадоў. Распавядае з такой грамадзянскай смеласцю і мастацкай выразнасцю, на што ў той складаны час быў здатны не кожны.

Падарожжа Хвядоса ў новае грамадства, на думку Дз. Бугаёва, “з’яўляецца зручным прыёмам, які дазваляе высмеяць старое ў псіхалогіі чалавека. <...> Іменна гэта старое – старыя звычкі, погляды, падыход да жыцця ў паэме “Хвядос – Чырвоны нос” выстаўлены на грамадскі суд” [2, с.94].

Чаму Хвядос не змог прыжыцца ў новым грамадстве? У розныя перыяды літаратуразнаўцы па-рознаму адказвалі на гэтае пытанне. Многія адказы і каментарыі былі зададзенымі. Так А.А. Семяновіч зазначае, што героя “цягне назад, у родную стыхію – у мяшчанскае, абывацельскае балота, ён аказваецца непрыгодным для камуністычнага грамадства” [6, с. 322].

Герою “яўна надаспадобы ўніфікацыя моў, культур, чалавечай асобы. Хвядос рвануўся ў старое жыццё не з-за сваёй распушчанасці – новае здалося яму бяздушным,” – слухна заўважае С. Лаўшук [4, с. 302].

Даследчыкі параўноўвалі крапивоўскі твор з камедыяй Уладзіміра Маякоўскага “Клоп” [2; 4; 6]. Абодва героі (Прысышкін і Хвядос) з’яўляюцца ў новым грамадстве (праз пяцьдзесят і сто год); заганы, носьбітамі якіх яны выступалі, зніклі, пераадолены выдаткі сацыяльна-грамадскага жыцця. Таму героі і падаюцца як музейныя экспанаты. Тым не менш К. Крапіва “запасычыў у Маякоўскага мастацкі прыём, так сказаць, форму. А вось напаўненне яе, сам змест мастацкіх рэчаў розны” [5, с. 71].

Такім чынам, у паэме К. Крапівы “Хвядос – чырвоны нос” ярка выявіўся сатырычны талент Кандрата Крапівы, высмейваюцца адмоўныя грамадскія з’явы – п’янства, бюракратызм, галавацяпства і падхалімства, у камічным святле падаюцца казусы тагачаснай гаспадарчай практыкі, шмат увагі надаецца пытанням літаратурнага жыцця, настройам у літаратурна-мастацкім асяроддзі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Борбат, Т.І. Пытанні мастацкай творчасці ў паэтычнай спадчыне Кандрата Крапівы 1920-х – пачатку 1930-х гадоў // Матэрыялы навукова-метадычнай канферэнцыі выкладчыкаў і супрацоўнікаў універсітэта па выніках навукова-даследчай работы за 2010 год (7–8 лютага 2010 г.). / под ред. А.В. Иванова. – Магілёў : УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”, 2010. – С. 142–143.
2. Бугаёў, Дз. Зброяй сатыры, зброяй праўды. – 2-е выд., выпр., дап. – Мінск : Бел. навука, 2004. – 316 с.
3. Крапіва, К. Выбраныя творы : у 2 т. / Кандрат Крапіва. – Мінск : Маст. літ., 1986. – Т. 1 : Вершы, байкі, эпіграмы, паэмы, апавяданні, памфлеты, аўтабіяграфія; [прадм. І. Навуменкі]. – 478 с.
4. Лаўшук, С. Кандрат Крапіва / С. Лаўшук // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя : у 4 т. / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літ. імя Я. Купалы. – Мінск : Беларуская навука, 1999–2003. – Т. 2. / рэд. кал.: У.В. Гніламедаў [і інш.]. – 1999. – С. 282–329.
5. Сабалеўскі, А. К. Крапіва: нарыс жыцця і творчасці. – Мінск : Нар. асвета”, 1989. – 222 с.
6. Семяновіч, А.А. Гісторыя беларускай савецкай літаратуры: 1917–1940 гг. : Падручнік для студэнтаў філалагічных факультэтаў педагагічных інстытутаў БССР / В.В. Казлова, У.А. Калеснік, А.М. Клачко і інш. ; пад агул. рэд. М.А. Лазярука, А.А. Семяновіча. / А.А. Семяновіч – Мінск : Выш. шк., 1981. – С. 311–347.